

Bagi Zoltán Péter

Alessandro Ridolfi katonai karrierje 1603 és 1604 vége között a magyarországi hadszíntéren¹

R. Várkonyi Ágnes professzorasszony emlékére

Abstract

In the period of the Fifteen Years' War (1593–1606) the Habsburg court in Vienna and Prague took into his service soldiers and commanders from the German-Roman Empire, Italy and Netherlands. This can be explained by the fact, that although the noble orders of the Austrian provinces and the Hungarian Kingdom had got experience in the organization of the fortress-system against the Ottomans, but they were not skilled enough in modern sieges and battles. More of the foreign officers serving Emperor Rudolph II. started a successful career in the Habsburg Monarchy. Among them Alessandro Ridolfi can be found, who aspired to important military ranks, using his relations to the Aldobrandini family and the support of the Papacy. This short period of his life and participation in the Ottoman war (1603-1604) reflects not only the building of a typical military and political career, but the organization of troops characteristic for the Fifteen Years' of War.

Absztrakt

A tizenöt éves háború időszakában a prágai és a bécsi udvar nagy számban vette igényben a Német-római Birodalomból, Itáliából és Németalföldről érkezett katonákat és hadvezéreket. Történt mindez azért, mert bár az örökös tartományok és a Magyar Királyság rendjei az Oszmán Birodalommal szemben felállított végvárrendszer szervezésében és irányításában több évtizedes tapasztalattal rendelkeztek a 16. század végére, ám a modern várostromláshoz és mezei hadviseléshez tudásuk nem volt elegendő. Az ekkor II. Rudolf szolgálatába állt hadvezérek és katonák közül nem egy igen jelentős karriert futott be a Habsburg

Monarchiában. Ezek között találjuk Alessandro Ridolfit is, aki az Aldobrandini családhoz fűződő viszonya miatt a Szentszék támogatásával jelentős katonai tisztségek megszerzésére törekedett. Életének e rövid szakasza azonban nem csak a katonai és későbbi politikai karrierépítésbe ad bepillantást, hanem a tizenöt éves háborúra jellemző hadszervezés mindennapjaiba is.

Ronald G. Asch 2008-ban megjelent művében egy külön fejezetet szentelt annak a folyamatnak, amelynek során a nemesség egy része lovagból a hadivállalkozón keresztül az állandó hadsereg tisztikarába integrálódik és ezzel együtt egyes tagjai – megfelelő pozíciót elérve – az udvar és az események meghatározó szereplőivé válik. A 17. és 18. századi Habsburg Monarchia történetét vizsgálva Asch azt a megállapítást tette, hogy a mágnás családok tagjai sok esetben, és tegyük hozzá, hogy sokáig távol maradtak a katonai szolgálattól. Számukra ugyanis sokkal vonzóbb perspektívát jelentett saját birtokaik igazgatása, az udvari élet, a rendek irányítása alatt álló tartományi kormányzatban való hivatalviselés vagy akár a hasonló presztízsű egyházi pálya, mint egy távoli erődben való szolgálat. Mindezek alapján nem meglepő, hogy olyan tekintélyes családokat is találunk, amelyek generációkon keresztül egy-egy katonai szolgálatot vállalt családtagot tudnak felmutatni. Ez a tendencia teljességgel ellentétes a Francia Királyságban vagy a Brandenburgi Választófejedelemségben, majd később a Porosz Királyságban tapasztaltakkal. A kis- és középnemesség inkább kötődött a tartományához, szűkebb hazájához, mint a Monarchia egészéhez. Így a birodalmi és a nem németajkú nemesség, valamint a polgárság számára a Habsburg Monarchia kitűnő karrierlehetőséget kínált katonaként.² Mindez azonban nem csupán az Asch által vizsgált korszakra volt jellemző. A tizenöt éves háború időszakában a prágai és a bécsi udvar szintén nagy számban vette igényben a Német-római Birodalomból, Itáliából és Németalföldről érkezett katonákat és hadvezéreket. Történt mindez azért, mert bár az örökös tartományok és a Magyar Királyság rendjei az Oszmán Birodalommal szemben felállított végvárrendszer szervezésében és irányításában több évtizedes (sőt utóbbiak már több évszázados) tapasztalattal rendelkeztek a 16. század végére, ám már 1594-ben kiderült, hogy a modern várostromláshoz és mezei hadviseléshez tudásuk nem elegendő. Az ekkor II. Rudolf szolgálatába állt hadvezérek és katonák közül nem egy igen jelentős karriert futott be a Habsburg Monarchiában, sőt az sem számított egyedi esetnek, hogy a család egészen az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásáig hű maradt a bécsi udvarhoz, gondoljunk csak a Schwarzenbergekre, a Huyne-okra vagy a Montecuccolikra. Jelen dolgozatom azonban nem a

nagy családok első, a Habsburg Monarchia szolgálatába állt tagjaival foglalkozik, hanem egy kevésbé ismert, ám annál érdekesebb Habsburg Monarchiában karriert befutott személy, Alessandro Ridolfi 1603 és 1604 vége közötti életpályájával.

Ridolfi családja már a középkorban a legismertebb és legtekintélyesebb firenzei patrícius famíliák közé tartozott. A 16. század elejére pedig a város legelőkelőbbjeivel a Strozikkal³ és a Mediciekkal kerültek a Ridolfik rokonságba. Piero Ridolfi X. Leo pápa (született Giovanni de Medici 1475. december 11. – 1521. december 1. pápa: 1513. március 19. – 1521. december 1.)⁴ hűgát, Contessina Medicit vette nőül. A frigyből született gyermekek, Niccolò (a későbbi bíboros) és Emilia is az úgynevezett firenzei párthoz tartoztak Rómában. Az ifjabb Medici-ág felemelkedését, azaz azt, hogy I. Cosimo az ellenfelei felett aratott 1537. évi győzelmét követően lassan, ám feltartóztathatatlanul az addigi patrícius köztársaságot monarchiává alakítja,⁵ az idősebbik Medici-ág rokonaikat egyre bizalmatlanul figyelték. Nem meglepő tehát, hogy az első Medici herceg halála után az I. Ferenc hatalma ellen összeesküvésre készülő patríciusok között ott találjuk Pierino Ridolfit is, akit végül elfogtak és fogságban halt meg.

Egy másik családtag, Ridolfo Ridolfi amellett, hogy bankárként tevékenykedett, a Szentszék megbízásából külföldön is több megbízást végrehajtott. Egyik ezek közül az úgynevezett Ridolfi összeesküvésként (Ridolfi-Plot) vált ismerté. 1569-1570-ben ugyanis a Londonban tartózkodó Ridolfo háza az I. Erzsébet királynő hatalmának megdöntésére szervezett katolikus felkelés központja volt.

A család újabb generációjának tagjaként Alessandro Ridolfi édesapja, Giovanni Francesco Ridolfi az 1580-as években tűnt fel, mint bankár és firenzei tanácsúr. Jó üzleti érzékének és kapcsolatainak köszönhetően a Szentszék romagnai timsóbányáinak haszonbérletje, és valószínűleg 1602-ig az angliai timsó-kereskedelem irányítója lett. Emellett a pápai állam, mint állandóan utazó bankárt különböző diplomáciai feladatokkal is megbízta. Négy fia, Alessandro, Ottavio, Lodovico és Frà Niccolò (vagy Lucantonio) azonban nem atyjuk hivatását választotta, hanem különböző megbízók szolgálatába álltak.⁶ Karrierjüket, mint elődeik esetében a rokon Mediciek, a 16. század végén 17. század elején a szintén toszkánai származású Aldobrandini pápa, VIII. Kelemen (született Ippolito Aldobrandini 1535-1605. március 3., pápa 1592. január 30. – 1605. március 3.)⁷ karolta fel,⁸ ahogyan ezt Pietro Aldobrandini bíboros nepos (1571-1621)⁹ 1604. május 29-én Giovanni Stefano Ferreri

prágai pápai nunciushoz¹⁰ Rómából küldött levelében megírta: Alessandro Ridolfi egyik barátja az Aldobrandini háznak.¹¹

Azzal kapcsolatban, hogy a firenzei származású hadfi mikor érkezhetett meg a magyarországi hadszíntérre csak egy nunciusi jelentésben találhatunk homályos utalást. Giacomo Serra nuncius és pápai hadbiztos¹² 1605. június 25-én Bécsből Erminio Valentini bíboros-államtitkárnak¹³ írott levelében jegyezte meg, hogy Ridolfi már tíz esztendeje szolgál a Magyar Királyságban.¹⁴ Újabb kutatásokat igényel azonban annak tisztázása, milyen katonasággal érkezett ide. Egyrészt ugyanis I. Ferdinánd, toszkán nagyherceg 1594-ben 2000 gyalogost küldött féltestvére, Don Giovanni de Medici parancsnoksága alatt a magyar hadszíntérre.¹⁵ Az egység több mint háromnegyede elpusztult a harcokban, de leginkább a nélkülözésben.¹⁶ Elvileg nem kizárt, hogy az életben maradtak között volt Ridolfi is, aki tisztségviselőként jó lehetőséget látott a háborúban arra, hogy karriert építsen, hírnevet szerezzen és némi pénzt is gyűjtsön. Ennél valószínűbbnek tűnik azonban, hogy a firenzei származású katona csak egy esztendővel később, 1595-ben a Gianfrancesco Aldobrandini vezette pápai segélyhaddal érkezett alantasabb rangú tisztként Esztergom ostromára.¹⁷ Egyelőre azt is homály fedi, hol teljesített szolgálatot az 1595-öt követő években. Az bizonyos, hogy neve 1603-ban a Germanico Strassoldo¹⁸ által felfogadott olasz gyalogezred *Obristleutnant*jaként¹⁹ tűnik fel.²⁰ A pápai segélypénzen felfogadott ezred szemléletes képet ad a kor hadállításának visszásságairól. Maga a kijelölt *Obrist* álláshalmozónak tekinthető, amely azt jelentette, hogy nem csupán katonák kiállításával és vezetésével bízták meg, hanem egyben a hadsereg vezetésének egyik fontos tisztségét, az *Obrist-Wachtmeisteri*, azaz a tábor rendjéért felelős hivatalt is betöltötte.²¹ Ez azt is jelentette, hogy a *General Obrist-Feldmarschall* helyettese, azaz a császári- királyi haderő irányításának, „idegközpontjának” szálait a kezében tartó személy, ami mai fogalmaink szerint a vezérkari főnök helyettese volt.²²

Strassoldo helyettese, Ridolfi, valamint a főstrázsamester (*sergente maggiore*), Stefano Ciancherotti²³ is a pápai udvar támogatását élvezte. Ők is álláshalmozónak tekinthetők, hiszen egyben a második és a harmadik zászló *Hauptmann*jai voltak. Emellett, mivel az ezred különböző itáliai fejedelmek kompániáiból állt össze, így ők ezek tisztségviselőire, mint saját alárendeltjeikre tekintettek. Serra 1604. március 15-én Pietro Aldobrandininek Prágából írt levelében panaszkodott amiatt, hogy ezek az uralkodók ugyan nem fizettek semmit, mégis hatalmas befolyással bírnak. A toszkán nagyherceg *Hauptmann*ja például – emelte ki a nuncius – minden utasítás megtagadásánál arra hivatkozott, hogy ura ezt

nem akarja, neki ezt nem mondta és így tovább, ami miatt a katonák ténylegesen a pápának semmiféle engedelmisséget sem mutatnak.²⁴ Ezzel el is jutottunk a következő állandó problémaforráshoz, hogy ki finanszírozza és kinek engedelmeskedik az ezred. A katonaság kiállítása a pápai segélypénzből történt, ám Strassoldonak a *Bestallungot*, a kinevező iratot 1603. május 26-i dátummal az Udvari Haditanács állította ki.²⁵ A katonaság egy része azonban ekkor már a zászlók alatt állt, hiszen két nappal korábban (1603. május 24-én) a császár levelet küldött I. Ferdinándnak Firenzébe, amelyben arra kérte, hogy az eddig felfogadottak kiegészítésére engedélyezze a toborzást a nagyhercegség területén is.²⁶ Azt azonban nem tudjuk pontosan, hogy sikerült-e a toborzóknak az előírt létszámmra feltölteni a zászlókat. Annyi bizonyos, hogy Wolf Eglauer szeptember 14-én azt az utasítást kapta az Udvari Haditanácstól, hogy Strassoldo nyugtája ellenében 2000, tehát a *Bestallungban* meghatározott számú muskétásnak és lövésznek adja ki a szükséges kanócot, ólmot és lőport.²⁷

A nyár folyamán Trient területén megmustrálták az ezredet, ám a hadszíntérre érkezésük egyelőre váratott magára, mivel az őket szállító hajók és hajósok felfogadására nem állt rendelkezésre a szükséges összeg.²⁸ Ezzel összefüggésben a haditanácsosok az Udvari Kamarához írott válaszlevelükben jelezték, hogy 1603 szeptemberének elején az uralkodó átvette az olasz katonák finanszírozásának terhét.²⁹

Ezután az ezred részt vett a Hermann Christoph von Russworm³⁰ vezette alsó-magyarországi császári-királyi had kötelékében a Buda körül szeptember 20-a és november 6-a között vívott harcokban. A szeptember 28-i összecsapástól azonban távol maradt, mivel visszarendelték a Csepel-szigetet a pesti oldallal összekötő hajóhíd fedezésére. Azért, hogy a hadjárattal valamiféle eredményt is fel tudjon mutatni, Russworm megmaradt seregét Hatvan elfoglalására rendelte. November 12-én a hatvani vártól nem messze egy előhadat küldött ki megsemmisíteni a védművek állapotát és az építendő sáncok helyét.³¹ „Hatszáz magyar s német lovasokat elöl bocsáta, kik közül Strásold Germanicus strázsamester s az olasz regimentseregnek főkapitánya is magát egyelíté. És midőn az helyt közelebb szemlélik, Strásold az fokról szakállas golyóbissal az ellenségtől megtaláltatván megsebesítettik, s a lóról leesik, s azonnal meghal.”³² Ez volt tehát az a haláleset, amely megteremtette Ridolfi számára az előrelépés lehetőségét, hogy *Obrist* kinevezést kapjon.

De milyennek is kellett lennie a jó *Obristnek*? A feltett kérdésre a teljes választ csak úgy tudjuk megadni, ha több irányból közelítünk hozzá. A 16. század első harmadára a toborzás és a felszerelés biztosítása egyre nagyobb szervezettséget követelt meg, ahogy

Reinhard Baumann fogalmaz, már a *Landsknecht* egységek felállítása elveszítette az addig rá jellemző véletlenszerűségét. Akár a gyalogság, akár a lovasság felfogadása és eltartása óriási összegeket emésztett fel, amelyeket gyakran a hadivállalkozónak kellett finanszíroznia. Ezeket az összegeket legtöbbször csak kölcsönökből tudta kifizetni, nem kis rizikót vállalva ezzel.³³ A pénz, vagy a hadivállalkozónak hitelt nyújtó személy hiánya súlyos problémákat eredményezhetett. 1597. augusztus 13-i jelentésében Hans Hofer kirendelt mustrabiztos úgy vélte, hogy a felállítandó 8 vallon lovas kompániai toborzását egyebek mellett az is hátráltatta, hogy a megbízott olasz hadivállalkozóknak – ismeretlenségük miatt – senki sem mert kölcsönt folyósítani.³⁴ Ezért is érzem találónak Fritz Redlich megfogalmazását, amely szerint a hadivállalkozó személyében ötvöződnie kellett a harci erénynek a kereskedői furfanggal és éleslátással. Sikere ugyanis azon múltott, hogyan képes megszervezni csapatát, biztosítva az ehhez szükséges pénzügyi háttérrel. Mindezek felett pedig figyelemmel kellett kísérnie és reagálnia kellett a politika áramlataira, változásaira is.³⁵

A kortárs Daniel Wintzenberger, akinek könyve 1588-ban jelent meg Drezdában, leginkább V. Károly császár 1543-ban kiadott *Bestallungja* alapján elsőként azt a követelményt támasztotta a leendő *Obrist* elé, hogy jó hírű, harcban tapasztalt gróf vagy báró legyen.³⁶ A zsold, a zsákmány és a társadalmi presztízsemelkedés már a 15. század végén a zsoldosüzletben való részvételre ösztönözte a nemességet és a tőkével rendelkező patríciuscsaládok kalandvágyó sarjait, akik a 16-17. század folyamán is megtartották a vezető szerepüket ebben az ágazatban.³⁷

A katonák számára is fontos volt a hadivállalkozó személye, hiszen egyrészt egy-egy jó csengésű, jó kapcsolatokkal rendelkező és hadakozásban járatos személy neve megélhetést és bőséges zsákmányt ígért számukra.³⁸ Másrészt a megbízott a felfogadottjaival szemben patriarchális szerepet töltött be, hiszen már az egység szervezésének kiindulópontján saját embereit tette meg tisztségviselőkké, akik a toborzást végrehajtották. A toborzópenzt, a zsoldot, a leköszönésért járó félhavi fizetséget a hadivállalkozónak fizette ki az Udvari Kamara, amelyet aztán neki kellett volna alárendeltjeinek szétosztani. Emellett a hadivállalkozó – a gyalogság esetében – az egységen belül a legfőbb törvénykezési jogot is a kezében tartotta.³⁹

Ha az Udvari Haditanács által kiállított és napjainkig fennmaradt *Bestallungok* alapján megvizsgáljuk, hogy a tizenöt éves háború időszakában kiket bízott meg az udvar, vagy a rendek gyalogezredek és lovascsapatok felállításával, akkor megállapítható, hogy bizonyos

személyek jó kapcsolataik, vagy magas méltóságaik révén jutottak megbízatásokhoz, akár több alkalommal is. Ridolfi esetében sem volt ez másként, hiszen őt a Szentszék igyekezett az *Obristi* kinevezéshez hozzájuttatni. Már 1603. december 29-én Sebastiano Lamberto Fornari⁴⁰ *uditore*⁴¹ Prágából arról tájékoztatta Aldobrandinit, hogy a bíboros javaslatára közben fog járni Ridolfi érdekében, hogy megkapja Strassoldo megüresedett helyét.⁴² A Szentszék megbízottja mellett a Bécsben hátrahagyott Udvari Haditanács is kétszer közbenjárt a császárnál az *Obristleutnant* ügyében: 1604. január 10-én és 12-én.⁴³ A haditanácsosok támogatását nem csupán a Ridolfival való megelégedettségnek tekinthetjük. A Habsburg Monarchia hadügyeivel foglalkozó kormány szerv döntéshozóit a pénztelenség is arra vezette, hogy az ezredet szolgálatban tartsák, azaz ne oszlassák fel, hiszen így remélték az újabb pápai segély megszerzését.⁴⁴ Az Udvari Kamara már 1603. október 10-én, azaz alig egy hónappal azután, hogy a császár átvette az olasz katonák finanszírozását, jelentette, hogy Strassoldo katonaságának kifizetésére nincs pénz. Russworm azt jelezte, hogy ha zsoldjukat nem kapják meg, úgy hamarosan éhen halnak.⁴⁵ A súlyos veszteségeket szenvedett ezred a hadjárat végeztével Pozsony vidékére vonult, hogy ott feloszlassák (*Abdankung*) a csapatot, és az életben maradtak megkapják elmaradt zsoldjaikat. Fornari ezért is írhatta 1604. január 5-én Prágából Blandrate di San Giorgio kardinálisnak, hogy bár Ridolfi parancsnoki kinevezését illetően a Strassoldo-katonaság élére egyetértés van, ám az egységet hamarosan feloszlatták.⁴⁶ A krónikus pénzhiány áthúzta a számításait. Ridolfi, mint életben maradt legmagasabb rangú tisztségviselő, 1604. január 9-én azt kérte, hogy az egység kifizetéséig a kialkudott összegre előleget (*Vorlehen* vagy *Lehen*) kaphassanak a katonák.⁴⁷ Egy héttel később azzal fordult az Udvari Haditanácshoz, hogy ezredét fizessék ki és oszlassák fel.⁴⁸ A haditanácsosok azonban ekkorra már más döntést hoztak, mivel az Udvari Kamara január 10-én jelezte a Haditanácsnak, hogy a Strassoldo-ezred feloszlátásához nem áll rendelkezésre elegendő pénz.⁴⁹ Ekkor már a kifizetendő összeg a leszolgált négy hónap levonása után összesen 71 501 forintra rúgott.⁵⁰ Így egyetlen megoldás maradt: a megmaradt katonáknak rendelkezésre álló pénzből valami előleget kifizetni és a költségek csökkentése érdekében a zászlókat összevonni (*Reduktion* vagy *Unterstoßung*). Az Udvari Haditanács ez esetben nem tehetett egyebet. Január 9-én és 10-én tájékoztatta a kamara tanácsosait arról, hogy az ezred megmaradt katonáit kevesebb zászlóba vonják majd össze és a pozsonyi polgárok panaszai miatt⁵¹ egy előleg kifizetését is szükségesnek vélték.⁵² Ezzel egy időben pedig a császárnak is jelezték elhatározásukat.⁵³ Az ezred tehát tovább szolgálta az uralkodót, olyannyira, hogy Ridolfi január 10-én, majd két nappal később azt az utasítást kapta, hogy egy bizonyos meghalt Caraccia kapitány helyett Giovanni Battista Polcenig (Polcenico?) gróftot nevezze ki

az egyik zászló élére.⁵⁴ Január 16-én a mustrára kijelölt biztossal együtt az Udvari Haditanács elé rendelték.⁵⁵ Itt közölték vele, hogy átmenetileg 6000 forintot kap a zsoldhátralék összegére előlegként, amit a mustrabiztossal együtt kell kiosztania. Az ezrednek a kijelölt téli szálláson kell maradnia, amíg az uralkodó másképpen nem rendelkezik.⁵⁶ Egy nappal később Ridolfi azt írta Aldobrandininek Bécsből, hogy az olasz katonaságot Felső-Magyarországra akarják küldeni olyannyira elégtelen zsolddal, hogy ez bizonyosan nyugtalanságot és dezertálást von maga után. Az ezred szolgálatban maradása felől immáron kétsége sem volt, így saját ügyében úgy nyilatkozott, hogy biztos kilátása van a parancsnoki kinevezésre.⁵⁷ Az *Obristleutnant* derülését a valóság azonban nem igazolta. Fornari január 26-án arról tájékoztatta Aldobrandinit, hogy a császár ragaszkodik ugyan az immáron megreformált egységhez, ám Ridolfi eddigi tisztségében marad a megmaradt kompániák felett, várományossággal az *Obrist* rangra és pátensre abban az esetben, ha az ezredet sikerül helyreállítani, azaz teljes létszámára feltölteni.⁵⁸

Néhány nappal korábban Ridolfi megtapasztalhatta, hogy a január 16-án kapott utasítások, valamint a továbbszolgálás ténye milyen hatással vannak katonáira. Január 23-án Ciancherotti *Hauptmann* Pozsonyból azt jelentette Aldobrandininek, hogy Ridolfi és a kijelölt mustrabiztos megjelent a 6000 forinttal a Strassoldo ezrednél. A katonák kevésnek találták ezt az összeget, és a javaslat, miszerint masírozzanak át Morvaországba, ahol jó ellátást kapnának, míg a császár kifizeti őket, még inkább felbőszítette őket. A csapatokba verődött zsoldosok kinyilvánították, hogy nem mozdulnak Pozsonyból, míg zsoldhátralékukat meg nem kapják. Egyesek egyenesen a mustrabiztos lakhelyéhez vonultak, és ott üvöltöttek az utcán, mint egy őrült: Itáliába. Január 22-én Ridolfiék vissza is utaztak Bécsbe, hogy tájékoztassák Mátyás főherceget a kialakult helyzetről.⁵⁹

Ridolfi *Obristleutnant* megpróbálta megszerezni a szükséges pénzt és nem tett le parancsnoki kinevezésének megszerzéséről, ám mindkét esetben kevés sikerrel járt. Mint ahogyan ezt március 6-i levelében Aldobrandininek megírta, Bécsben tartózkodik, hogy a zsoldhátralékot behajtsa, de nincs pénz erre.⁶⁰ Annak a lehetősége is felmerült, hogy a pápai segélypénzből újra felállítják az ezredet. Erről azonban maga Serra beszélte le a Szentszékét. Március 15-én arról tájékoztatta Aldobrandinit, hogy az életben maradtak már 80 000 forintot követelnek, és mindaddig nem mozdulnak Pozsonyból, míg az összegnek legalább a 2/3-át meg nem kapják. Mivel azonban – folytatta levelében a nuncius – a futó zsoldon kívül még a régi adósságokat is törleszteni kell, így 90 000 vagy 95 000 forint egyáltalán nem elég e célra. Az ezred ráadásul már csak 800 főt számlált, tehát 2200 katonával kellett volna

megerősíteni, hogy teljes létszámú legyen. Segélypénz helyett jobbnak vélte, ha a Szentszék maga fogadna fel német és olasz zsoldost, ám Itáliában, mert ott olcsóbb volna.⁶¹ Ridolfi Bécsből kénytelen volt Prágába utazni március végén, hogy immáron a császári udvarban szorgalmazza a magukat rablásokból fenntartó⁶² fizetetlen katonáinak járó zsoldhátralék kiutalását.⁶³ Maga az *Obristleutnant* innen jelentette Aldobrandininek április 12-én, hogy az elmúlt évből 70 000 scudival tartoznak neki és az ezrednek, ám úgy tűnik, hogy csak 40 000 tallérra van biztosíték.⁶⁴

Ridolfi arról sem tett le, hogy az *Obristi* kinevezését előmozdítsa. Az Udvari Haditanács március 16-án a császárnak küldött feliratában ismét támogatta ezt a törekvést, hasonlóan Fornarihoz.⁶⁵ Mivel áprilisra Ridolfi sem látott esélyt sem a Strassoldo ezred teljes létszámra való feltöltésére, és a *Bestallung* megszerzésére, sem a megmaradt katonák kifizetéséhez szükséges összeg megszerzésére, így egy új javaslattal állt elő. Április 25-én Serra arról tájékoztatta San Giorgio bíborost, hogy az *Obristleutnant* a már Vas vármegyében álló – ekkor már csak 500 főnyi – gyalogosaiból egy 5 vagy 6 kompániából álló lovas lövész alakulatot szándékozik felállítani.⁶⁶ A tervezetet a nuncius is támogatta és már néhány nappal később (május 3-án) már azt jelentette Aldobrandininek, keresztülvitte, hogy a felállítandó egységet Ridolfi vezetése alá rendeljék, sőt még az Aldobrandini család másik favoritjának, Ciancherottinak az előléptetésén is fáradozik.⁶⁷ Május 4-én II. Rudolf Mátyás főhercegnek írt levelében jelezte, hogy elfogadta az *Obristleutnant* javaslatát, mivel úgy vélte, hogy egy hosszú puskákkal felszerelt lovasságnak nagy hasznát lehetne venni a küszöbön álló hadműveletekben. A főherceget ezért kérte, amennyiben neki sincs ellenvetése úgy a lovasoknak járó előleg (*Anrittgelt*) mellett jelöljön ki számukra egy alkalmas mustrahelyet.⁶⁸ A katonaság és a pénzügyek valós állapotát jobban ismerő Mátyás már válaszlevelében megfogalmazta kételyeit. Egyrészt tudomása volt arról, hogy a megmaradt 500 katonából egy sem akarja felfogadtatni magát, másrészt az előleg előteremtésének lehetőségében sem bízott.⁶⁹ A főherceg aggályait azonban egyelőre félresöpörték és megkezdődött az egység szervezése, ám nem úgy, ahogyan ezt Rómában elképzelték. Serra kérését ugyanis, hogy Ridolfi helyettese Ciancherotti legyen a császári udvarban elutasították arra hivatkozva, hogy a firenzei katona ezt már korábban odaigérte Rambaldo Collalto grófnak. Aldobrandini úgy vélekedett, hogy a Strassoldo-ezred volt főstrázsamestere ezt a kinevezést jobban megérdemelné.⁷⁰ Ridolfi egyébként június 30-i dátummal az Udvari Haditanácstól megkapta a *Bestallung*ot egy 500 főből álló olasz lovas lövész alakulat felállítására.⁷¹ Mátyás főhercegnek végül igaza lett, a csapatot nem sikerült kiállítani. Aldobrandini október 16-i levelében azt

közölte Ridolfi két héttel korábbi jelentésére hivatkozva Ferrerivel, hogy a Strassoldo-ezred megmaradt katonáit mégsem „lovasították,” ezért Collalto is lemondott az igényéről a helyettesi tisztséget illetően, így Ciancherotti eddigi posztját töltheti be.⁷² A firenzei hadfinak ez a sikertelen vállalkozás egy fontos eredményt hozott. Az Udvari Haditanács november 18-án tájékoztatta a megmaradt olasz katonákat és tisztségviselőiket, hogy az *Obristleutnant* megbízott vagy kijelölt (*angesetzter*) *Obrist* lett, akinek feltétlen hűséggel tartoznak.⁷³ Fizetségét pedig az év utolsó előtti hónapjától a hadijáratban eltöltött időben havi 600 forintban határozták meg.⁷⁴

Ridolfi a várakozás idején, azaz az április és október közötti időszakban többször is kísérletet tett katonái zsoldjának a megszerzésére. Ez már csak azért is fontos volt, mivel a megmaradt gyalogosok addig nem voltak hajlandóak újra harcolni, míg elmaradt hópénzüket meg nem kapják. A zsoldosok július 5-i zsoldelőleg kérésére az Udvari Haditanács utasítást küldött az Udvari Kamarához, miszerint 2000 vagy 3000 forintot utaljanak ki számukra, mert különben elhagyják eddigi szállásukat és más helyet keresnek maguknak.⁷⁵ Tizennyolc nappal később már azért fordultak a haditanácsosokhoz, mert a már kiélt és elpusztult Kőszeg környékére rendelték őket, ami miatt újra pénzt kértek eltartásukra. A Habsburg Monarchia hadügyeit irányító kormány szerv tagjai is osztották véleményüket, miszerint ez a vidék képtelen eltartani őket, így újabb zsoldelőleg kifizetésért fordultak a kamarai tanácsosokhoz.⁷⁶ Arra vonatkozóan egyelőre nem áll rendelkezésre adat, hogy valójában kaptak-e valamit, ám szeptemberben megérkezett a várva-várt pápai segélypénz,⁷⁷ az *Obristleutnant* szeptember 23-án és 25-én újra az elmaradt fizetség, illetve ezzel összefüggésben a hadszíntérre vonulás ügyében fordult az Udvari Haditanácshoz. Az első levélre reagálva a haditanácsosok úgy vélték, hogy 3000 forint értékű posztó kiutalása elég volna ahhoz, hogy az olasz katonák újra hadba vonuljanak.⁷⁸ Két nappal később már arra utasították az Udvari Kamarát, hogy a kőszegi szállásairól Pozsonyba induló Strassoldo-ezred részére a koronázó városba rendeljenek 9000 forintot és 3000 forint értékű posztót.⁷⁹

Szeptember 28-én Ridolfi választ kért arra, hogy katonáinak lerongyolódott ruházatára az ígért 3000 forint értékű posztót és más szükséges felszerelésekre további 2000 forintot megkapja-e. Válaszul a haditanácsosok utasították az Udvari Kamarát, hogy mindezeket nyugta ellenében az ezred mustrabiztosának, Maximilian Espillet-nek utalják ki, aki majd elszámol mindezekkel.⁸⁰ Kétséges azonban, hogy ezt a pénzt megkapták-e a katonák, hiszen Ferreri kétszer (szeptember 27-én és október 4-én) is azt írta Aldobrandininek, hogy csak remélni tudja, hogy szegény nyomorgó olaszok is részesülnek a jóváhagyott pápai

segélyből.⁸¹ Pedig Ridolfi, mint ahogyan Aldobrandininek október 2-án küldött leveléből kiderül, már azt tervezte, hogy az Esztergom felmentésére indult sereghez csatlakozik, ám a fizetlenség és katonáinak parancsmegtagadása ezt megghiúsította.⁸²

Az *Obristleutnant* november 17-én újabb zsoldelőleg ügyében fordult az Udvari Haditanácshoz. A haditanácsosok 3000 tallért vagy 4000 forintot jóvá is hagytak erre abban az esetben, ha a megmaradt olasz gyalogság Seifried von Kollonich bányavidéki végvidéki és „Dunáninneri” kerületi főkapitányhoz csatlakozik.⁸³ A következő napon tájékoztatták is mindezekről Ridolfit, kiegészítve azzal, hogy a meghatározott összeget Espillet-vel együtt kell kiosztania katonáinak.⁸⁴ November 27-én az immáron már kijelölt *Obristot* utasították tehát, hogy csapatával induljon el a bányavárosokba, Kollonichhoz.⁸⁵ Három nappal később arra kapott parancsot, hogy masírozás közben Friedrich von Gaisperg ezredének⁸⁶ elhagyott somorjai szállásaiba vonuljon és tartson rendet zsoldosai között.⁸⁷ Ridolfi katonáit ekkor azonban már nem az Oszmán Birodalom seregei, hanem a Bocskai-felkelés elfojtására szánták. A császári-királyi főserég élére kinevezett Giorgio Basta⁸⁸ november 4-én megmaradt csapataival elindult az esztergomi táborból Kassa irányába. A körülbelül 9500 gyalogosból és 5000 lovasból álló hadat azonban elégtelennek érezte Basta a rábízott feladat elvégzésére, így november 7-i levelében kérte Mátyás főherceget, hogy „ha lehet Koloniz is jöjjön, hogy sikeresen működhessenem.”⁸⁹ A hadjárat során Basta előbb Németi Balázs és Bornemissza János csapataira Osgyánnál (1604. november 17.), majd a Bocskai István vezette főerőkre mért vereséget Edelénynél (1604. november 25-28.). Kassa ostromával seregének kis létszáma és az ostromláshoz szükséges tüzérség teljes hiánya miatt nem boldogult (1604. december 3-5.),⁹⁰ majd katonáival téli szállásra Eperjes és környékére vonult.⁹¹ December 20-án megérkezett Karl von Kollonich (Seifried öccse)⁹² vezetésével 500 lovas, valamint a Ridolfi vezette Strassoldo ezred megmaradt olaszai, két szabad és két osztrák zászló gyalogos a felső-magyarországi szabad királyi város alá. A közel 2000 főnyi katonát az Eperjes környéki Sebes és Kellemes falvakban szállásolták el. Az év utolsó előtti napján itt ütött rajtuk Lippai Balázs 4000 hajdújával, akik felgyújtott házakból kimenekült zsoldosok között nagy pusztítást vittek végbe. Megmentésükre Basta Eperjesről egy csapatot küldött ki, amelynek megjelenése visszavonulásra készítette a hajdúkat.⁹³ Ridolfi és katonái számára tehát egy újabb nagy veszteséggel zárult le az 1604. év.

Összegzés

Alessandro Ridolfi egyike a Német-római Birodalomból, Itáliából, Németalföldről vagy akár Angliából származó katonatiszteknek, akiket a 16. század második felében feléledő keresztes háborúk eszméje, a hírnévszerzés illetve a háborúban rejlő nyereség ígérete csalogatott a magyarországi hadszíntérre, az Oszmán Birodalom elleni harcba. Személyét érdekesebbé teszi, hogy az Aldobrandini családhoz fűződő jó viszonya miatt a Szentszék támogatta az *Obristi* tisztség megszerzésére irányuló törekvését. Életének e rövid szakasza azonban nem csak a katonai és későbbi politikai karrierépítésbe ad bepillantást, hanem a tizenöt éves háborúra jellemző hadszervezés mindennapjaiba, problémáiba is.

Bibliográfia

ASCH 2008

ASCH, ROLAND G.: Europäischer Adel in der Frühen Neuzeit. Köln-Weimar-Wien 2008.

BAGI 2011

BAGI ZOLTÁN PÉTER: A császári-királyi mezei hadsereg a tizenöt éves háborúban. Hadszervezet, érdekérvényesítés, reformkísérletek. Budapest 2011.

BANFI 1939

BANFI, FLORIO: Gianfrancesco Aldobrandini magyarországi hadivállalatai. Hadtörténelmi Közlemények 40 (1939) 1–33

BAUMANN 1978

BAUMANN, REINHARD: Das Söldnerwesen im 16. Jahrhundert im bayerischen und süddeutschen Beispiel. Eine gesellschaftsgeschichtliche Untersuchung (MiscBavarMonacensia 79). München 1978.

BAUMANN 1984

BAUMANN, REINHARD: Georg von Frundsberg. Der Vater der Landsknechte und Feldhauptmann von Tirol. München 1984.

BAUMANN 1994

BAUMANN, REINHARD: Landsknechte. Ihre Geschichte und Kultur vom späten Mittelalter bis zum Dreißigjährigen Krieg. München 1994.

BLAU 1985

BLAU, FREIDRICH: Die deutschen Landsknechte. Kettwig 1985.

CONZATO 2005

CONZATO, ANTONIO: Dai castelli alle corti. Castellani friulani tra gli Ausburgo e Venezia 1545-1620. Nordest nouvo seria 36. Verona 2005.

Die Prager Nuntiatur 1913

Die Prager Nuntiatur des Giovanni Stefano Ferreri und die Wiener Nuntiatur des Giacomo Serra (1603-1605). In: Nuntiaturberichte aus Deutschland siebenzehntes Jahrhundert. Bearbeitet: ARNOLD OSKAR MEYER. Berlin 1913.

EDELMAYER 2002

EDELMAYER, FREIDRICH: Söldner und Pensionäre. Das Netzwerk Philipps II. im Heiligen Römischen Reich. München 2002.

HEISCHMANN 1925

HEISCHMANN, EUGEN: Die Anfänge des stehenden Heeres In Österreich. Wien 1925.

HIBBERT 2007

HIBBERT, CHRISTOPHER: A Medici-ház tündöklése és bukása. Budapest 2007.

ISTVÁNFFY 2009

ISTVÁNFFY MIKLÓS: Magyarok dolgairól írt históriája Tállyai Pál XVII. századi fordításában. Budapest 2009.

JANKO 1869

JANKO, WILHELM EDLEN VON: Der k. k. Feldmarschall Christoph Hermann von Russworm. Ein Beitrag zur Kenntniss der Regierungsperiode, Cultur- und Sittengeschichte unter Kaiser Rudolph II. Österreichische Militärische Zeitschrift 10 (1869: 4. sz.) 30-53, 181-210.

KELENIK 1990

KELENIK JÓZSEF: A hadügyi forradalom és hatása Magyarországon a tizenötéves háború időszakában. Tények és megjegyzések a császári-királyi sereg valós katonai értékéről. *Hadtörténelmi Közlemények* 103 (1990: 1. sz.) 85–95.

KOMÁROMY 1895

KOMÁROMY ANDRÁS: Kolonich Siegfried Dunán inneni főkapitány életéből. *Hadtörténelmi Közlemények* 8. (1895) 487–508.

KROENER 1997

KROENER, BERNHARD R.: Vom Landsknecht zum Soldaten. Anmerkungen zu Sozialprestige, Selbstverständnis und Leistungsfähigkeit von Soldaten in den Armeen des 16. Jahrhunderts. In: *Von Crecy bis Mohács. Kriegswesen im späten Mittelalter*. (XXII. Kongress der internationalen Kommission für Militärgeschichte) Wien 1997. 79-92.

KRUPPA 2009

KRUPPA TAMÁS: Erdély és a Szentszék a Báthoryak korában okmánytár II. (1595-1613) Közreadja: KRUPPA TAMÁS. Budapest – Róma – Szeged 2009.

KRUPPA 2014

KRUPPA TAMÁS: A kereszt, a sas és a sárkányfog. Kelet-közép-európai törökellenes ligatervek és küzdelmek a Báthory-korszakban (1578-1597). Budapest – Róma 2014.

LIEPOLD 1998

LIEPOLD, ANTONIO: Wider den Erbfeind christlichen Glaubens. Die Rolle des niederen Adels in den Türkenkriegen des 16. Jahrhunderts. *Eropäische Hochschulschriften. Reihe III. Geschichte und ihre Hilfswissenschaften. Band 767*. Frankfurt am Main – Berlin – Bern – New York – Paris – Wien 1998.

MONDIN 2001

MONDIN, BATTISTA: Pápák enciklopédiája. Budapest 2001.

MÖLLER 1976

MÖLLER, HANS-MICHAEL: Das Regiment der Landsknechte. Untersuchungen zu Verfassung, Recht und Selbstverständnis in deutschen Söldnerheeren des 16. Jahrhunderts. *Frankfurter historische Abhandlungen* 12. Wiesbaden 1976.

NAGY 1961

NAGY LÁSZLÓ: A Bocskai szabadságharc katonai története, Budapest 1961.

H. NÉMETH 2004

H. NÉMETH ISTVÁN, Várospolitikai és gazdaságpolitika a 16-17. századi Magyarországon, 1-2. kötet. Budapest 2004.

NIEDERKORN 1993

NIEDERKORN, JAN PAUL: Die europäischen Mächte und der „Lange Türkenkrieg“ Kaiser Rudolfs II. (1593–1606). Wien 1993.

PÁLFFY 1997

PÁLFFY GÉZA: Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16–17. században. Történelmi Szemle 39 (1997: 2. sz.) 257–288.

REDLICH 1964

REDLICH, FRITZ: The German Military Enterpriser and his Work Force. A Study in European Economic and Social History. Wiesbaden 1964.

SAHIN-TÓTH 2004

SAHIN-TÓTH PÉTER: Egy lotaringiai nemes a “hosszú török háborúban”: Georges Bayer de Boppard. In: Változatok a történelemre. Tanulmányok Székely György tiszteletére. Monumenta Historica Budapestiensia XIV. Szerk.: Erdei Gyöngyi – Nagy Balázs. Budapest 2004. 297–304.

SPRINGER 1993

SPRINGER, ELISABETH: Die Brüder Ridolfi in Rom. Habsburgische Agenten im Schatten des Bruderzwistes. In: Archiv und Forschung. Das Haus-, Hof- und Staatsarchiv in seiner Bedeutung für die Geschichte Österreichs und Europas. Hrsg.: Elisabeth Springer und Leopold Kammerhofer. Wiener Beiträge zur Geschichte der Neuzeit. Band 20. Wien – München 1993. 78–95.

STAUFFER 1884

STAUFFER, ALBRECHT: Herman Christoph Graf von Russworm kaiserlicher Feldmarschall in den Türkenkämpfen unter Rudolf II. München 1884.

Tagebuch 1805

Tagebuch der Feldzüge des Regiments des Obristen Georg Freyherrn Ehrenreich. Besonders beim Gran und Eperies von 27. Julii 1604 bis 26. Octobris 1606 ausgeführt. In: Sammlung kleiner, noch ungedruckter Stücke, in welchen gleichzeitige Schriftsteller einzelne Abschnitte der ungarische

Geschichte aufgezeichnet haben. Erster Band. Martin Georg Kovachich (Szerk.), Ofen 1805. 288–445.

TÓTH P. 1992

TÓTH PÉTER: Vas vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái II. 1601–1620, 1631–1641. Vas megyei levéltári füzetek 5. Szombathely 1992.

TÓTH 2000

TÓTH SÁNDOR LÁSZLÓ: A mezőkeresztesi csata és a tizenöt éves háború. Szeged 2000.

TUSOR 2007

TUSOR PÉTER: Verancsics Faustus emlékiratai? Nunciatúri tervezetek a trienti katolicizmus hazai bevezetésére. In: Mindennapi választások. Tanulmányok Péter Katalin 70. születésnapjára. Szerk.: Erdélyi Gabriella – Tusor Péter. Budapest 2007. 433–454.

TUSOR 2004

TUSOR PÉTER: A barokk pápaság. Budapest 2004.

VERESS 1909

VERESS ENDRE: Basta György levelezése és iratai, I. (1597–1602). Budapest 1909.

VERESS 1913

VERESS ENDRE: Basta György levelezése és iratai, II. (1602–1607). Budapest 1913.

WAIDMAYR 2003

WAIDMAYR, ULRIKE: Das Söldnerwesen in der frühen Neuzeit. Diplomarbeit zur Erlangen des Magistergrades der Philosophie aus der Studienrichtung Geschichte und Sozialkunde eingereicht an der Geistes- und Kulturwissenschaftlichen Fakultät der Universität Wien. Wien 2003.

WIEN 1996

WIEN, BRAGE BEI DER: Niederdeutsche Söldner vor dem Dreißigjährigen Krieg: Geistige und mentale Grenzen eines sozialen Raums. In: Krieg und Fried. Militär und Gesellschaft in der Frühen Neuzeit. Hrsg.: Bernhard R. Kroener/ Ralf Pröve. Paderborn, München – Wien – Zürich 1996. 85-108.

WINTZENBERGER 1588

WITZENBERGER, DANIEL: Beschreibung einer Kriegsordnung, zu Roß und Fueß, sampt der Artelerey und zugehörigen Munitiion...Dresden 1588.

Végjegyzetek

- ¹ Tanulmányom a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült. Ügyszám: BO/00010/14/2
- ² ASCH 2008. 211.
- ³ HIBBERT 2007. 28–345. passim.
- ⁴ MONDIN 2001. 400–406.; HIBBERT 2007. 201–214.
- ⁵ HIBBERT 2007. 245–258.
- ⁶ A Ridolfi családra vonatkozóan lásd: SPRINGER 1993. 81-83.; HIBBERT 2007. 103-232. passim. Springer szerint Giovanni Francesco Ridolfi négy fia azért nem folytatta a bankári pályát, mivel atyjuk vagyona is erősen lecsökkent a timsóbányászatban szintén érdekelt más firenzei családok konkurenciája miatt. SPRINGER 1993. 82.
- ⁷ MONDIN 2001. 473-480.; TUSOR 2004. 30–32.
- ⁸ SPRINGER 1993. 82.
- ⁹ Pietro Aldobrandini a pápa unokaöccse, Cinzióval első számú neposa, 1593-tól bíboros, 1599-től *camerlengo*, 1604-től ravennai érsek. KRUPPA 2009. 16–120. passim.; KRUPPA 2014. 353, 358, 359, 405.
- ¹⁰ Giovanni Stefano Ferreri pápai nuncius a prágai császári udvarban (1604-1607), Vercelli püspöke (1599-1610). KRUPPA 2009. 121-165. passim.
- ¹¹ Die Prager Nuntiatur 1913. 170.
- ¹² Erminio Valenti 1604-től bíboros és Faenza püspöke haláláig, 1618-ig. 1605-től a Szentszék államtitkára. KRUPPA 2009. 129.
- ¹³ Giacomo Serra életéről lásd: Die Prager Nuntiatur 1913. XXIV-XXVI.
- ¹⁴ Die Prager Nuntiatur 1913. 394.; Érdekességgént szeretném megjegyezni, hogy 1604. májusában a II. Rudolf császár és magyar király, valamint Mátyás főherceg levelezéséhez csatoltak jegyzékben felsorolt hét hadivállalkozó közül négynek a korábbi szolgálataira is tettek említést. Sajnos Ridolfi azonban a közé a három közé tartozik, akinek a neve mellől hiányzik korábbi előmenetelének rövid összefoglalása. Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA) Kriegsarchiv (KA) Hofkriegsratakten (HKRA) Wien Expedit (Exp.) 1604 Mai No. 89.
- ¹⁵ I. Ferdinánd toszkán nagyherceg (született 1548-ban, uralkodott 1587 és 1609 között) uralkodásáról lásd: HIBBERT 2007. 262-265. Toszkánának a tizenöt éves háborúban való részvételéről lásd: NIEDERKORN 1993. 397–411. Don Giovanni de Medici szerepéről a tizenöt éves háborúban lásd: BAGI 2011. 62–64.; 83–84.
- ¹⁶ NIEDERKORN 1993. 397–399.
- ¹⁷ Banfi cikkében van egy táblázat, amelyben a kapitányokig felsorolja az 1595-ben a magyar hadszíntérre érkezett segélyhad főbb tisztjeit. BANFI 1939. 18–20.
- ¹⁸ A friuli származású nemes, Germanico Strassoldo katonai és diplomáciai pályájáról lásd: CONZATO 2005. 196–197.; BAGI 2011. 42–406. passim.

¹⁹ Az *Obrist* szó sokkal átfogóbb jelentéstartalommal bírt a korszakban, mint manapság, amikor szimplán ezredesként fordíthatjuk. A 16-17. század fordulóján hadivállalkozót, az egység tulajdonosát, felfogadóját, legfőbb bíróját, ugyanakkor parancsnokát és az ezred első zászlójának *Hauptmannj*át is jelentette egyszerre. Az *Obristleutnant*, amit ma szívesen fordítanánk alezredesnek, az *Obrist* általános helyettese és az ezred második zászlójának *Hauptmannja* volt. Ugyanúgy *Hauptmann* tisztséget sem érdemes lefordítani, amelyet a gyalogságnál százados, a lovasságnál kapitány, illetve főember, a zászló vezetője, valamint parancsnok értelemben egyaránt használtak. Nem ajánlatos tehát leszűkíteni a magyar jelentéstartalmat, mert ez további félreértésekhez vezethet. Ezért úgy vélem, megfelelő egykorú magyar kifejezés hiányában, az eredeti német alak használata a legmegfelelőbb. Meg kell jegyezni, hogy egész Európában a 15. és a 16. század fordulójától az uralkodók különböző *Obrist*-hadivállalkozókat bíztak meg csapatok felállításával. A megbízott személyek gyakran más nemzet tagjai voltak: a spanyol királyok előszeretettel fogadtak fel háborúikhoz német zsoldosokat. A francia vallásháborúban a Német-római Birodalomban felfogadott katonák mindegyik küzdő fél oldalán felbukkantak, vallási hovatartozástól függetlenül. EDELMAYER 2002. 174–202, 227–264.; BAGI 2011. 57–58.

²⁰ ÖStA KA Alte Feldakten (AFA) 1603-5-3.; HEISCHMANN 1925. 250.

²¹ ISTVÁNYFY 2009. 417.

²² BAGI 2011. 65–72.

²³ Stefano Ciancherotti is az Aldobrandini család támogatóitjai közé tartozott. Erről lásd: Die Prager Nuntiatur 1913. 118., 162., 170., 239., 259., 517.

²⁴ Die Prager Nuntiatur 1913. 145.

²⁵ ÖStA KA AFA 1603-5-3.

²⁶ Die Prager Nuntiatur 1913. 22.

²⁷ ÖStA KA Hofkriegsrat (HKR) Wien Protokollum (Pr.) Expedit (Exp.) Band (Bd.) 210 Fol. 759v. 1603. szeptember 14.; KELENIK 1990. 95.

²⁸ Wolf von Unverzagt 1603. július 31-én a levele a Bécsben hátrahagyott Udvari Kamarához írott leveléből kiderül, hogy a Strassoldo és a Römer gyalogezred, valamint a Rheingraf-féle lovasság vízi szállítására 15 000 rénes forintot számítottak. Az olasz katonák azonban még szeptember 13-án sem érkeztek meg a magyar hadszíntérre, hiszen tovább folyt az egyezkedés az őket szállító hajósokkal. ÖStA Hoffinanz- und Hofkammerarchiv Hoffinanz Ungarn Rote Nummer. 79. Fol. 390r.-398v.; ÖStA KA HKR Wien Pr. Exp. Bd. 210 Fol. 106r-v. 1603. szeptember 13.

²⁹ ÖStA KA HKR Wien Pr. Exp. Bd. 210 Fol. 106r-v. 1603. szeptember 13.; HEISCHMANN 1925. 250.

³⁰ Russworm életére lásd: JANKO 1869. 30–53, 181–210.; STAUFFER 1884; BAGI 2011. 41-421. passim.

³¹ TÓTH 2000. 360–365.; ISTVÁNYFY 2009. 414–417.

³² Die Prager Nuntiatur 1913. 81.; TÓTH 2000. 365.; ISTVÁNYFY 2009. 417.

³³ BAUMANN 1994. 167–170.; REDLICH 1964. 41.; BLAU 1985. 24.; WAIDMAYR 2003. 44.; SAHIN-TÓTH 2004. 300.

³⁴ ÖStA KA HKRA Prag 1597 No. 7.

³⁵ REDLICH 1964. 64.

³⁶ WINTZENBERGER 1588. 22.

-
- ³⁷ BAUMANN 1978. 66–68., 96.; BAUMANN 1984.; WIEDEN 1996. 94.; KROENER 1997. 82.; LIEPOLD 1998. 98–99, 133–135.
- ³⁸ MÖLLER 1978. 13–14.; BAUMANN 1994. 176–180.
- ³⁹ HEISCHMANN 1925. 37–38.; REDLICH 1964. 41., 55–57.; MÖLLER 1976. 115–118.; BLAU 1985. 40.; BAUMANN 1994. 92.; WAIDMAYR 2003. 32–35.
- ⁴⁰ Életéről és tevékenységéről lásd: Die Prager Nuntiatur 1913. XV-XVII.; TUSOR 2007. 446–453.
- ⁴¹ Feladatairól bővebben lásd: TUSOR 2004. 191-194.
- ⁴² Die Prager Nuntiatur 1913. 93.
- ⁴³ ÖStA KA HKR Wien Pr. Registratur (Reg.) Bd. 213 Fol. 1r. 1604. január 10. No. 55.; ÖStA KA HKR Wien Pr. Reg. Bd. 213 Fol. 1v. 1604. január 12. No. 81.
- ⁴⁴ HEISCHMANN 1925. 250–251.
- ⁴⁵ ÖStA KA HKR Wien Pr. Exp. Bd. 210 Fol. 144v. 1603. október 10.
- ⁴⁶ Die Prager Nuntiatur 1913. 96.
- ⁴⁷ ÖStA KA HKR Wien Pr. Exp. Bd. 212 Fol. 411r. 1604. január 9.
- ⁴⁸ ÖStA KA HKR Wien Pr. Exp. Bd. 212 Fol. 417r-v. 1604. január 16.
- ⁴⁹ ÖStA KA HKR Wien Pr. Exp. Bd. 212 Fol. 38v. 1604. január 10.
- ⁵⁰ ÖStA KA HKR Wien Pr. Exp. Bd. 210 Fol. 130v. 1603. december 22.
- ⁵¹ Ridolfi már 1604. január 4-én azt az utasítást kapta, hogy állítsa le az ezred katonáinak rablását, fosztogatását és mindenféle egyéb kilengéseit. ÖStA KA HKR Wien Pr. Reg. Bd. 213 Fol. 381r. 1604. január 4. No. 26.
- ⁵² ÖStA KA HKR Wien Pr. Exp. Bd. 212 Fol. 411r. 1604. január 9.; ÖStA KA HKR Wien Pr. Exp. Bd. 212 Fol. 38v. 1604. január 10.
- ⁵³ ÖStA KA HKR Wien Pr. Reg. Bd. 213 Fol. 1r. 1604. január 10. No. 55.
- ⁵⁴ ÖStA KA HKR Wien Pr. Reg. Bd. 213 Fol. 382v. 1604. január 10. No. 52.; ÖStA KA HKR Wien Pr. Reg. Bd. 213 Fol. 383r. 1604. január 12. No. 62.
- ⁵⁵ ÖStA KA HKR Wien Pr. Reg. Bd. 213 Fol. 384r. 1604. január 16. No. 78.
- ⁵⁶ ÖStA KA HKR Wien Pr. Exp. Bd. 212 Fol. 417r-v. 1604. január 16.
- ⁵⁷ Die Prager Nuntiatur 1913. 99.
- ⁵⁸ Die Prager Nuntiatur 1913. 121.
- ⁵⁹ Die Prager Nuntiatur 1913. 118.
- ⁶⁰ Die Prager Nuntiatur 1913. 139-140.
- ⁶¹ Die Prager Nuntiatur 1913. 145.

⁶² 1604. február 10-én arra utasította, hogy katonáinak parancsolja meg, adják vissza a Liszthy birtokok alattvalóinak az onnan eltulajdonított lovakat és szekereket. Április 2-i utasításuk szerint pedig a Vas vármegye előjárói tettek panaszt erőszakos cselekedeteik miatt. ÖStA KA HKR Wien Pr. Reg. Bd. 213 Fol. 391v. 1604. február 10. No. 27.; ÖStA KA HKR Wien Pr. Reg. Bd. 213 Fol. 404r. 1604. április 2. No. 13.; TÓTH P. 1992. 27–28.

⁶³ Die Prager Nuntiatur 1913. 149.

⁶⁴ Die Prager Nuntiatur 1913. 157.

⁶⁵ ÖStA KA HKR Wien Pr. Reg. Bd. 213 Fol. 5v. 1604. március 16. No. 65.; Die Prager Nuntiatur 1913. 149.

⁶⁶ ÖStA KA HKRA Wien Exp. 1604 Mai No. 89.; Die Prager Nuntiatur 1913. 160.; HEISCHMANN 1925. 251.

⁶⁷ Die Prager Nuntiatur 1913. 162.; TÓTH P. 1992. 27–28.

⁶⁸ ÖStA KA HKRA Wien Exp. 1604 Mai No. 89.

⁶⁹ ÖStA KA HKRA Wien Exp. 1604 Mai No. 89.

⁷⁰ Die Prager Nuntiatur 1913. 170.

⁷¹ ÖStA KA Bestellungen 773/1604.

⁷² Die Prager Nuntiatur 1913. 239.

⁷³ ÖStA KA HKR Wien Pr. Reg. Bd. 213 Fol. 454r-v. 1604. november 18. No. 76.

⁷⁴ ÖStA KA HKR Wien Pr. Exp. Bd. 212 Fol. 609r. 1604. szeptember 25.

⁷⁵ ÖStA KA HKR Wien Pr. Exp. Bd. 212 Fol. 547v-548r. 1604. július 5.

⁷⁶ ÖStA KA HKR Wien Pr. Exp. Bd. 212 Fol. 558v. 1604. július 23.

⁷⁷ Die Prager Nuntiatur 1913. 227., 233.

⁷⁸ ÖStA KA HKR Wien Pr. Exp. Bd. 212 Fol. 606r-v. 1604. szeptember 23.

⁷⁹ ÖStA KA HKR Wien Pr. Exp. Bd. 212 Fol. 608r-v. 1604. szeptember 25.

⁸⁰ ÖStA KA HKR Wien Pr. Exp. Bd. 212 Fol. 609v-610r. 1604. szeptember 28.

⁸¹ Die Prager Nuntiatur 1913. 227., 233.

⁸² Die Prager Nuntiatur 1913. 239.; Esztergom felmentéséről lásd: TÓTH 2000. 369–371.

⁸³ ÖStA KA HKR Wien Pr. Exp. Bd. 212 Fol. 633r. 1604. november 17. Kollonich életéről lásd: KOMÁROMY 1895. 487–508.; PÁLFFY 1997. 271.; BAGI 2011.42–406. passim

⁸⁴ ÖStA KA HKR Wien Pr. Reg. Bd. 213 Fol. 454v. 1604. november 18. No. 77.

⁸⁵ ÖStA KA HKR Wien Pr. Reg. Bd. 213 Fol. 456r-v. 1604. november 27. No. 109.

⁸⁶ HEISCHMANN 1925. 231.

⁸⁷ ÖStA KA HKR Wien Pr. Reg. Bd. 213 Fol. 456v. 1604. november 30. No. 120.

⁸⁸ Giorgio Basta életéről lásd: VERESS 1909.; VERESS 1913.

⁸⁹ NAGY 1961. 119–120.

⁹⁰ Tagebuch 1805. passim.; NAGY 1961, 107–153.; ISTVÁNNFFY 2009. 438–442.

⁹¹ Az eperjesi téli szállásra lásd: Tagebuch 1805. passim.; NAGY 1961. 204–224.; H. NÉMETH 2004. passim.; ISTVÁNNFFY 2009. 444–445.

⁹² BAGI 2011. 139.

⁹³ Tagebuch 1805. 306–307.; NAGY 1961. 205–206.